

Brabants Landschap

144

herfst 2004

Stormwind rukt
van de kastanjetakken
de bladeren los

Ik volg niet hun val
wijzer geworden
zoek ik de nieuwe knoppen

Silva Ley

Een kunstenaar - natuurbeschermmer

Frans Slager: Minnaar van Schoonheid

Door Thijs Caspers

Inleiding

Kunstenaars stonden eind negentiende, begin twintigste eeuw in veel westerse landen mede aan de wieg van de natuurbescherming. Bekende voorbeelden zijn de schilderscholen van Barbizon in Frankrijk, Sint-Maertens-Laethem, Zoniën en Kalmthout in België en individueel rondtrekkende schilders in het westen van de Verenigde Staten (Yellowstone). Begiftigd met een 'gevoelige antenne' en als liefhebbers van schoonheid - die zij zo graag uitbeelden - is hun aandeel in de opkomst van de natuurbescherming ook heel goed te begrijpen. Zij voelden eerder dan anderen de ontlustering intreden en raakten verontrust. Een samenleving die gebaseerd was op het utiliteitsbeginsel was hen een doorn in het oog en zij zagen het als hun roeping om te wijzen op 'hogere waarden'. Bij de oprichting van Brabants Landschap op 22 januari 1932 werd Frans Slager gevraagd zitting te nemen in het bestuur namens de wereld van de kunst. Dit najaar loopt vanaf zaterdag 23 oktober in het Museum Slager in 's-Hertogenbosch een tentoonstelling over deze bevlogen natuurbeschermmer. We vonden dat een goede aanleiding om eens dieper op deze persoon in te gaan.

Aan de hand van zijn vader

Frans' vader, Petrus Marinus (1841-1912), geldt als de eerste schilder uit het geslacht Slager; je kunt hem beschouwen als de grondlegger van de kunstenaarsdynastie. Hij en zijn vrouw kregen maar liefst 10 kinderen, waaronder de beide schilders Piet en Frans (1876-1953). Bij de Slagers thuis heerste een echte bohemien sfeer. Ze hadden maling aan conventies en plichtplegingen. Frans deed zijn liefde voor de natuur op als jongen tijdens de vele wandelingen aan de hand van zijn vader. In de NRC van 11 juli 1935 dwaalt hij in herinnering terug naar zo'n wandeling die voerde naar het bos bij kasteel Maurick, "het donkere bosch van Beresteyn". De stammen aan de noordkant waren bemost, "en daartusschen lichtte nu en dan een grenzeloos verschiet van blonde polders en geurend hooiland. [...] Heel de wijde, hoge boschrand werd omsloten door de Dommel, die haar glanzende bedding driftig voortschoof langs brokkelige, smaragdgroene oevers, naar de verre stad." En hier, in de diepe stilte en het halfduister van het hoogstammige bos, leerde de kleine Frans het metier van zijn pa. Die haalde een schetsboekje en zwart tekenkrijt tevoorschijn en sloeg aan het schetsen. Franske maakte zich ondertussen verdienstelijk door met de wandel-

stok de muggen van vader weg te slaan. Pas in de avond toog het duo huiswaarts, "onder donker bladgewelf, waarin de reigers en de kraaien roerden." Stil aan werd 't donker onder de stammen, de paden vaag en ongewis, en kozen wij de richting naar het dorp. En héél laat, langs hoog geladen karren hooi, tien of twintig achteréén, die djakkerend over den hobbeligen steenweg gingen en in stof en schemer het gezicht benamen, en de lucht met zoete geuren vulden, kwamen wij weer in de stad terug."

Een romantische impressionist

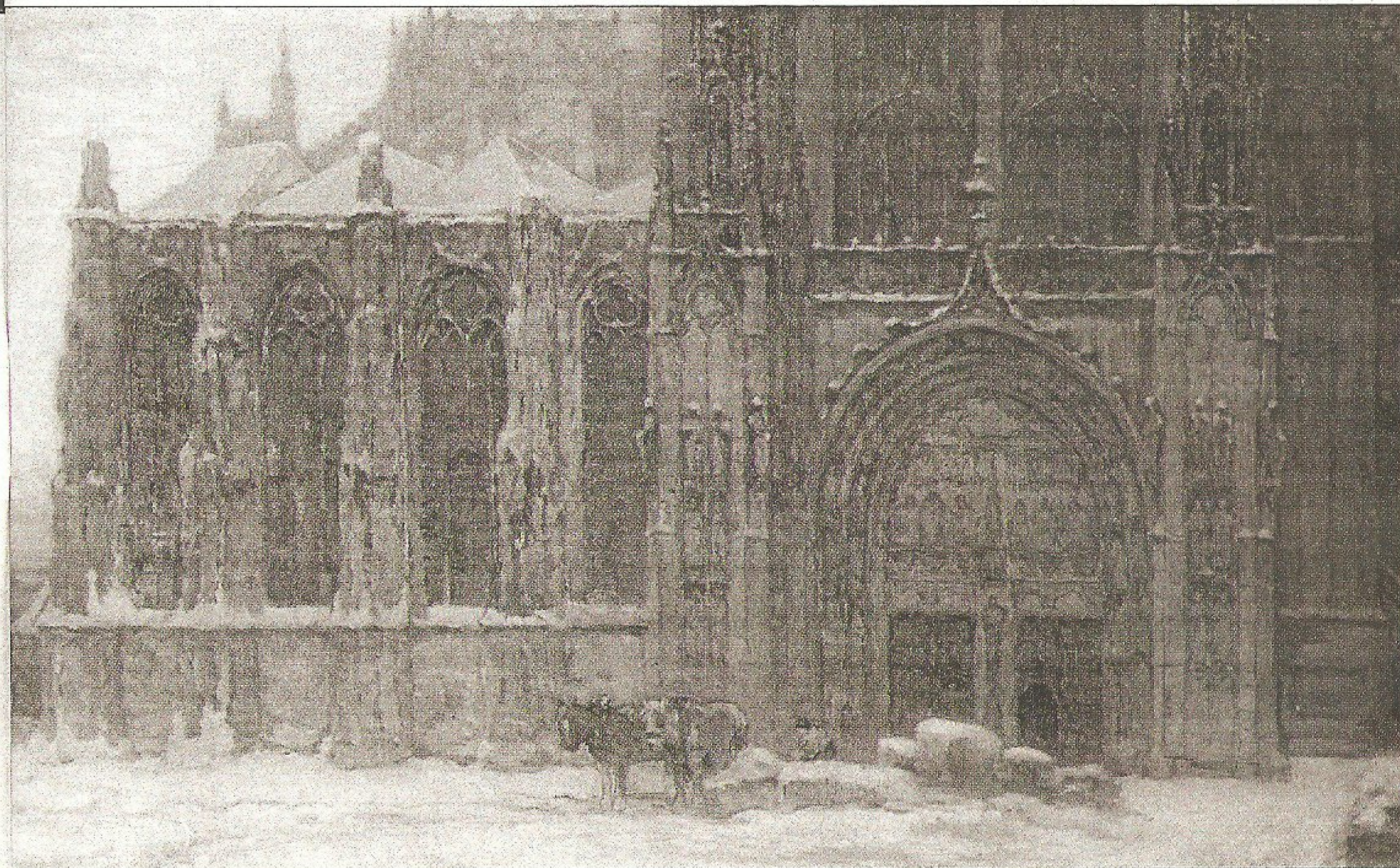
Na de eerste kneepjes van het vak geleerd te hebben van zijn vader, volgde Frans de opleiding aan de Bossche Koninklijke School. Dit was niet genoeg, hij leerde het ambacht verder aan de

Antwerpse academie. Om zijn stijl verder te vervolmaken maakte de rusteloze Frans studiereizen naar België, Duitsland en verder zuidwaarts naar Frankrijk, Zwitserland en Italië. Hoewel je hem dus een echte zuiderling kunt noemen, althans een van die kunstenaars welke de lokroep van het Zuiden niet konden weerstaan - de beschaving komt daar immers vandaan - maakte hij ook studies van Noord-Nederlandse landschappen, zoals aan de Veluwezoom en aan de Slinge in de Achterhoek. Na 1920 werden zijn zwerftochten door binnen- en buitenland geleidelijk aan korter. Hij zocht het dichterbij huis, bij Dommel, Vughtse Hei, Drunensche Duijnen en Kampina. Frans zwierf de helft van zijn leven door beemd en veld. Als we ten-

minste Huib Luns, van 1917 tot 1922 directeur van de Koninklijke School voor Kunst, Techniek en Ambacht, moeten geloven. Die sprak van een 'geladen zwerper': "Een groote kerel, die Frans Slager, met z'n zwarte fluweelen buis en ietwat 'ombrageus' [somber] uiterlijk. Met de schilderkist op den rug, met doek of paneel aan de fiets gebonden, brengt hij de helft van zijn leven buiten door. Van zijn tochten brengt hij dan meestal romantisch getinte studiën mee." Hij maakte grote en kleine doeken, tekeningen en aquarellen. Qua stijl kun je hem onder de impressionisten scharen, maar ook onder de romantische schilders.

Het Stenen Wonder van Brabant

Er is niemand geweest, vóór noch na Frans Slager, die zo veelvuldig de Sint-Jan vereeuwigde. Hij schilderde de kathedraal in de sneeuw en onder gouden zonlicht, onder een grauwe lucht en in de ochtendnevel. Hij gold en geldt als "de schilder van de Bossche Kathedraal die hij van alle zijden, in elk jaargetijde en in alle belichtingen heeft gezien en in elk formaat en in elke techniek heeft vertolkt." Nu is de Sint-Jan inderdaad een bouwwerk waar je moeilijk langs kunt kijken. Vincent Cleerdin, griffier van Noord-Brabant, schreef in 1921: "Zij spreekt.

Zicht op de Sint-Jan met sneeuw, 1928 (collectie Museum Slager)

▼ IJzeren Man, zonder opgave van jaar (particuliere collectie)

EEN VERMAARDE BOSSCHE FAMILIE

Acht kunstenaars, drie generaties van de bekende familie Slager, samen ruim een eeuw van prachtige schilderkunst, dat mag een unicum genoemd worden. De schilders van deze familie hebben een grote rol gespeeld in de ontwikkeling van de Brabantse schilderkunst, in het bijzonder tijdens de eerste helft van de twintigste eeuw. Die rol hing samen met hun betrokkenheid bij de toenmalige 'Koninklijke School' in 's-Hertogenbosch. Vanwege hun talent en bekendheid kregen zij vele opdrachten voor portretten, landschappen en stillevens. Dankzij de enorme inzet van Hein Bergé en Suze Bergé-Slager is een groot deel van hun werk permanent bijeengebracht in 'Museum Slager', dat een beeld geeft van het oeuvre van de schilders Slager. De omvangrijke collectie wordt beheerd door de Stichting P.M. Slager die zich sedert 1968 heeft ingezet voor het bijebrengen van schilderijen, aquarellen, pastels en tekeningen.

Waarlijk, dit steenen wonder spreekt tot ieder, die luisteren wil. En het is een der grootste verdiensten van den schilder en teekenaar Frans Slager, dat hij zoovelen heeft leeren luisteren naar die geheimzinnige stem " Hij was dus dé schilder van de Sint-Jan, maar door enkel dit pronkstuk van gotiek te noemen zou je Frans tekort doen. Hij was meer in het algemeen de uitbeelder van de atmosfeer van het oude 's-Hertogenbosch, van de steegjes, de moestuinen en de Binnendieze, van het 'stedeschoon', een in onbruik geraakt

woord. En dan moet je 'schoon' ruim zien, ook achterbuurten konden er onder vallen, je komt dan uit bij 'schilderachtig', een term uit de Romantiek. Voor hem waren natuurschoon en stedschoon gelijkwaardig, althans, hij maakte er geen onderscheid tussen: schoon is schoon.

De IJzeren Man

De Slagers behoorden tot de eerste zwemmers in de IJzeren Man. In 1890 begon men een stuk van de Vughtse Hei af

▲ Huisvennen, zonder opgave van jaar (collectie Museum Slager)

▲ De Nethen, zonder opgave van jaar (collectie Museum Slager)

te graven. Er was namelijk zand nodig voor de aanleg van een nieuwe wijk in 's-Hertogenbosch, 't Zand geheten, gelegen rond het Centraal Station. Van hun vroegste jeugd tot aan hun dood waren de Slagers gefascineerd door de IJzeren Man. Het aantal van hun doeken met deze plas als onderwerp loopt in de vele tientallen. Hoe komt het dat zo goed als alle broers en zussen uit het gezin van tien gegrepen

waren door deze plas? Natuurlijk dankzij hun vader, die heel wat afsjouwde met zijn koters. Op hun zwerftochten in de omgeving van Vught konden ze eenvoudigweg 'niet om de plas heen', figuurlijk wel te verstaan. Na jaren van graven kwam de heide tot rust en lag daar een "statige, blanke plas" van 53 hectare groot. "De wolken speelden haar spel van licht en donker boven dit ruime land- en waterschap. Ze weerkaatsten in de gladde

▲ Buurtje bij de ruïne van het Bethaniëklooster, 1923 (collectie Museum Slager)

spiegel der luwte en verder was er alleen de stilte." Na zijn lange reizen kwam Frans Slager er 'thuis': "Je kan reizen naar verre landen en prachtige oorden, maar als je dan weer aan de plas met zijn kristalhelder water staat, weet je dit zeker: De IJzeren Man, dát is het! Laten we zuinig zijn op het unieke bosmeer waar Moeder Natuur zich van haar meest vriendelijke kant laat zien."

Het Bossche Broek

De Sint-Jan domineerde niet alleen het stadsbeeld, hij verfraaide ook het lage, waterige land dat de stad omringde. Vlak buiten de wallen, op een boogscheut afstand van de kathedraal, lag en ligt het Bossche Broek, een overstromingsvlakte van de Dommel. Deze combinatie van cultuurschoon en ongerept landschap is

▲ Drunensche Duinen, circa 1942 (collectie Museum Slager)

sinds Frans Slager intact gebleven en levert een van de mooiste stadsfronten van ons land op. Onze schilder vertoefde er graag, hij deed er indrukken, sensaties van velerlei aard op. De opvatting dat stad en land wel degelijk een verrijkende invloed op elkaar kunnen hebben, vond in Slager een van zijn eerste verdedigers. In "Natura", het maandblad van de KNNV (Koninklijke Nederlandse Natuurhistorische Vereniging), schreef hij in 1937 over deze vermenging / verbroedering: "De leuwerik hing zingend in de lucht, de grutto versmolt zijn

eentoonigen roep met de teere stemmen van het verre carillon. En de atmosfeer was zwanger van de uitwaseming der sappen van gemaaid gras en bloemen, den geur der hooioppers die afdreef naar de stad, en des nachts de straten en de vensters binnen drong." Als sensibele kunstschilder was Frans uiteraard gevoelig voor visuele indrukken. Daar bleef het niet bij, hij was meer dan dat, namelijk een uitgesproken 'zinnelijk' mens. Denk dan niet aan de afgeleide betekenis 'wellustig', maar aan de oorspronkelijke: 'onder het bereik van de zinnen vallend'. Van die 'zinnen' kennen we

▲ Populierenlandschap, zonder opgave van jaar (collectie Museum Slager)

er vijf: het gezicht, het gehoor, de reuk, het gevoel en de smaak. Zeker de eerste drie waren bij Frans sterk ontwikkeld, bovendien vulden zij elkaar aan.

Le Quattro Stagioni

Uit zijn spaarzame geschriften valt tevens een intense beleving van de seizoenen op. Vooral het voorjaar en de winter spraken tot zijn verbeelding. In een pas dit jaar boven water gekomen cahier, met herinneringen aan zijn jeugd, staan enkele prachtige beschrijvingen van zijn geboortestad. Eind negentiende eeuw was het nog heel normaal dat de omgeving van 's-Hertogenbosch in de winter blank kwam te staan, een jaarlijks weerkerend verschijnsel. "Rondom, zoo ver het oog en oor reikte, een woedende zee, onder dreigende wolken en felle avondluchten. [...] Zoo lag Den Bosch daar als een verloren stadje op een donker eiland, omringd van zwiepend en krakend geboomte. [...] Er raakten klanken los uit het klokkenspel der kathedraal, do-re-fa-sol, die voortgedreven in de wind over de stad zwierven en verstierven in de buitenwijken. [...] De dijken rondom de dorpen bezweken en in de morgen verrees de kathedraal, spierwit van de sneeuwbuien, aan zich zelf vervreemd. [...] De straten stonden blank, en de bewoners der lage stads-gedeelten moesten met geheel hun huishouden naar boven. Dan werd alles geboeid in ijs en sneeuw, tot ver in den omtrek. De schaatsenrijders kwamen voor den dag en in den helderen wintermorgen trokken de

arresleden en de feestelijk gepluimde paarden over de sneeuwvlakten." Tot zover deze waardevolle (kunst)historische bron, die helaas niet voorzien is van een datum.

'De dichters hebben altijd gelijk!'

Als waarachtig estheticus leed Frans sterk onder de vernietiging van schoonheid. Naar zijn mening werd te weinig geluisterd naar de stem der kunstenaars en te veel naar die der 'zakelijken' of wat daar voor door moe(s)t gaan. Het is helaas nog altijd hetzelfde liedje. Slager schreef over deze discrepantie in 1937: "Men prate over economie en nuttigheid, en denke eerst goed na en behoede dat een mooie vlag een leelijke lading dekt! Men beschouwe den arbeid van Rembrandt, Beethoven, Dickens, Vincent van Gogh. Hun levensinzichten hebben onvergankelijk geluk nagelaten (De economen mogen nagaan hoeveel tonnen gouds.) De dichters hebben altijd gelijk!" Maar de verontwaardiging van schilders als Slager kende ook een zakelijke invalshoek. Zij zagen zich door ontginning en andere aanslagen op het landschap beperkt in de uitoefening van hun werk. Een protest van de 'Vereeniging van Beeldende Kunstenaars' uit 1933 luidt aldus: "De schilderachtige deelen zijn hoe langer hoe meer van de centra verwijderd, of bedorven, of geheel verdwenen, zodat het geen wonder is, dat de groote meerderheid geregeld naar het buitenland gaat om naar motieven te zoeken."

Op zaterdag 20 november 2004 organiseert Brabants Landschap een Speciale Frans Slagerwandeling

zie hiervoor het excursieprogramma.

Tentoonstelling Frans Slager
Van 23 oktober 2004 tot 30 januari 2005

Museum Slager

Choorstraat 16 (achter de Sint-Jan)
5211 KZ 's-Hertogenbosch
Website: www.slagermuseum.nl
E-mail: info@museumslager.nl
Tel.: 073-6133216

Openingstijden

Dinsdag tot en met zondag
van 14.00 tot 17.00 uur.

Gesloten op Nieuwsjaardag, de eerste dag bij dubbele feestdagen en met Carnaval.

Entreprijzen

- 3 euro per persoon
- Museum Jaarkaart, Rabobank, NS-kaart zijn geldig
- Groepen vanaf 15 personen 2,50 euro per persoon. Niet in combinatie met andere aanbiedingen.
- Kinderen tot 12 jaar gratis
- Rolstoel toegankelijk
- Rondleidingen mogelijk

Kortingsbon voor leden Brabants Landschap

Op vertoon van onderstaande bon (uitknippen) heeft 1 persoon gratis toegang tot het museum.

B O N V O O R G R A T I S T O E G A N G

Tentoonstelling Frans Slager in Museum Slager, 's-Hertogenbosch

Het inleveren van deze bon aan de kassa geeft u recht op gratis toegang voor 1 persoon. Speciale regeling voor leden van Brabants Landschap.

Alleen geldig van 23 oktober 2004 tot 30 januari 2005